

Kraków, dnia 22 września 2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Autor pracy:

mgr Mateusz Kasiak

Tytuł rozprawy:

Ruchome portrety. Studium o współczesnym polskim biograficznym filmie dokumentalnym, 256 stron

Rozprawa napisana w Instytucie Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem promotora: **Pani prof. dr hab. Nataszy Ziółkowskiej-Kurczuk**.

Recenzowana dysertacja poświęcona została rozważaniom na temat polskiego biograficznego filmu dokumentalnego. Tytuł rozprawy w pełni odpowiada jej zawartości.

Struktura pracy i jej zawartość merytoryczna

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Dwa rozdziały poświęcone zostały refleksji o charakterze teoretycznym. Rozdział trzeci ma charakter analityczno-opisowy, a rozdziały czwarty i piąty zawierają wyniki analiz przeprowadzonych przez Autora. Zaproponowaną strukturę dysertacji uznać trzeba za funkcjonalną. Dała ona możliwość wieloaspektowego oglądu opisywanych zagadnień.

-1-

W rozdziale pierwszym pt. *Rozważania teoretyczno-metodologiczne* Autor wskazał na problemy terminologiczno-definicyjne związane m.in. z pojęciami autobiografizmu, autobiografii dokumentalnej, biografii dokumentalnej, filmu biograficznego. W ten sposób zbudowane zostały podwaliny pod bardziej pogłębioną refleksję teoretyczną przedstawioną w rozdziale trzecim. *Rozważania teoretyczno-metodologiczne* dały Autorowi także możliwość wykazania się znajomością literatury przedmiotowej, co należy podkreślić tym bardziej, że rozdział trzeci rozprawy został już oparty w znacznej mierze na założeniach teoretycznych zaproponowanych przez jednego badacza - Ricka Altmana.

Drugi rozdział pracy został poświęcony koncepcjom językoznawczym, które zostały ujęte z perspektywy ich przydatności w analizie języka filmu. W kolejnych podrozdziałach Autor przedstawił charakterystykę dorobku szkoły rosyjskich formalistów, praskiej szkoły strukturalistycznej oraz teorii autora *Kursu językoznawstwa ogólnego* – Ferdinanda de Saussure'a. Wykorzystując dotychczasowe rozważania w ostatnim podrozdziale tej części pracy (pt. *Film jako komunikat językowy*) Autor podkreślił słusznie „dyskusję nad szeroko pojętą językowością w kinie” (s. 66) i zaprezentował krótko przykłady przeniesienia teorii semiotycznych na pole filmoznawcze przywołując dorobek m.in. Piera Paola Pasoliniego, Rolanda Barthesa, Christiana Metz, czy Sola Wortha. Konstruując rozdział drugi Autor dość swobodnie poruszał się po polach wybranych teorii, akcentując te wątki, które służyć miały dalszej analizie problemu badawczego.

Trzeci rozdział rozprawy pt. *Biografia jako gatunek*, jest wynikiem założenia Autora, że: „Ostateczna próba konceptualizacji i definicji *biografii dokumentalnej* poprzedzona jednak zostanie zdefiniowaniem pojęć *gatunku filmowego* jako pewnego schematu organizacji materiału filmowego i *filmu dokumentalnego* rozumianego jako nadrzędnej wobec biografii dokumentalnej formy wypowiedzi filmowej” (s. 80). Swoje założenie realizuje Autor w tej części pracy w oparciu (przede wszystkim) o wywód Ricka Altmana. Co ważne, ta część zawiera już klarownie wyartykułowane nastawienie Autora do kwestii wyraźnych kategoryzacji w zakresie gatunków filmowych. Nastawienie to stanowi walor rozprawy, w której Autor stara się na miarę możliwości dokładnie definiować pojęcia i je rozgraniczać, ale jednocześnie pokazuje

swoją otwartość na to, co w przekazach filmowych nietuzinkowe, wyjątkowe i trudno uchwytnie. Tym samym pokazuje umiejętności krytycznej analizy literatury, a jednocześnie swoją odwagę wykraczania poza utarte schematy wyraźnie zarysowanych ram definicyjnych.

Szczególnie ważne z perspektywy całej rozprawy są treści zawarte w trzecim podrozdziale trzeciego rozdziału, gdzie (pod niepozornym tytułem *Cechy gatunkowe biografii dokumentalnej*) kryją się autorskie propozycje Doktoranta dotyczące rozumienia i badania biografii dokumentalnej. W jedenastu punktach syntetycznie i precyzyjnie Autor przedstawił swoje ujęcie badanej problematyki, podsumowując tym samym część teoretyczną rozprawy i budując pomost ku analizom i ich wynikom zawartym w rozdziałach czwartym i piątym. Stwierdził m.in. iż *gatunek filmowy* i *gatunkowość* postrzega jako: „Wieloznaczną koncepcję rywalizacji różnych użytkowników, zainteresowanych modelowaniem przekazu filmowego, zmieniającą się w zależności od miejsca, czasu i okoliczności” (s. 109), rozumiejąc te pojęcia w kontekście specyfiki polskiego dokumentu jako: „Jeden z wielu możliwych sposobów autorskiego wyrazu, dostosowany do aktualnej sytuacji i kontekstu, dominującej konwencji i oczekiwań użytkowników środowiska filmowego oraz odbiorców” (s. 109).

W rozdziale czwartym rozprawy Autor przedstawił typologię filmów biograficznych, wyróżniając i szczegółowo charakteryzując: biografie znanych postaci, portret dokończony (sylwetka), portret niedokończony (szkic), portretowe zwierzenie, portret zbiorowy, autoportret i biograficzne eksperymenty. Poszczególne gatunkowe realizacje biografii dokumentalnej są opisywane w odniesieniu do licznych przykładów. Podkreślić warto imponującą ilość filmów, które wziął pod uwagę Autor w swoich analizach – a jest ich, jak wskazuje filmografia zamieszczona na końcu rozprawy, osiemdziesiąt jeden. To ważny walor rozprawy.

Rozdział piąty nosi bardzo ogólny (zbyt nieprecyzyjny) tytuł *Praktyka filmowa badacza*. Zawiera on szczegółową prezentację całej drogi twórczej, którą przebywa zespół realizujący dokumentalny film biograficzny. Droga ta dotyczyła realizacji filmu „Dziennikarz”, który powstał w 2018 roku w reżyserii autora dysertacji – Mateusza Kasiaka. Obraz poświęcony został postaci Leopolda Ungera - dziennikarza i uchodźcy. W kolejnych podrozdziałach Autor wnikliwie opisuje i krytycznie ocenia poszczególne etapy realizacji projektu: od tych związa-

nych z genezą powstania filmu, przez przygotowanie, projekt scenariusza i prace scenariuszowe, aż po konceptualizację pomysłu, produkcję, postprodukcję i wszystkie działania z zakresu promocji i dystrybucji. Czytelnik otrzymuje w rozdziale piątym bardzo ciekawy obraz praktycznych działań i dylematów twórców filmu, przefiltrowany przez dotychczasowe ustalenia teoretyczne poczynione w pierwszej części dysertacji. Efekt tak przeprowadzonej analizy własnej twórczej drogi jest ciekawy i nowatorski. Autor charakteryzuje tę część rozprawy słowami: „Rozdział ten traktować można więc także jako pewien finał autorskich poszukiwań genologicznych. To z jednej strony trzymanie się wytyczonego, choć bocznego szlaku badawczego i kontynuacja myśli twórców kina, z drugiej zaś strony chęć spojrzenia nań jednocześnie z własnej perspektywy. Włączenie doświadczeń i teoretyka, i praktyka poszerza niewątpliwie eksplorowany obraz, komplikuje go, ale i wiele założeń pozwala potwierdzić” (s. 180). Autor odwołuje się do dokumentacji poszczególnych etapów powstawania biograficznego filmu dokumentalnego. Ważną rolę odgrywa w analizach czynnik czasu. Naukowe spojrzenie z dystansu na proces twórczy pozwala wyciągnąć ciekawe wnioski na temat różnic między pierwotnymi założeniami a ostatecznym kształtem filmu (różnic, które wynikają w wielu uwarunkowań, szczegółowo w rozdziale opisanych).

Metodologia pracy i jej specyfika

Pod względem metodologicznym w pracy posłużono się przede wszystkim krytyczną analizą literatury i analizą szczegółową dzieł filmowych i procesu tworzenia filmu. Na potrzeby pracy przeprowadzono także badania ankietowe pt. *Biograficzny film dokumentalny oczami praktyków*. Autor nie poświęcił we wstępnej części pracy zbyt wiele uwagi dookreśleniu zastosowanej metodologii badawczej oraz uzasadnieniu jej wyboru, ale zasadniczo ta metodologiczna różnorodność okazała się funkcjonalna z perspektywy realizowanego tematu i pozwoliła na wyciągnięcie interesujących wniosków.

Dysertacja potwierdza kompetencje Autora w zakresie opisywanego zagadnienia, a także szeroką znajomość świata filmu od strony twórcy, odbiorcy i teoretyka (z akcentem jednak na

sferę praktyka, gdyż w prezentacji dorobku teoretycznego dotyczącego badanych zjawisk Autor wydaje się nieco mniej dociekliwy i cierpliwy). Te doświadczenia i potencjał intelektualny Autora znalazły pozytywne odzwierciedlenie w kształcie rozprawy. Z perspektywy znaczenia problematyki badań należy ocenić pracę pozytywnie. Pytania o dylematy obecności i formy biografii w filmie dokumentalnym są zarówno interesujące badawczo, jak i aktualne. Ambicją Autora, było „przedstawienie autorskiego pomysłu na temat gatunkowości we współczesnej polskiej dokumentalistyce” (s. 19) i cel ten zasadniczo udało się zrealizować.

Warto wspomnieć o pasji Autora do świata filmu i realizowanego tematu, która „bije” ze stron rozprawy. Czasem pasja ta zwycięża nawet nad naukowym i uporządkowanym stylem wyводу typowym dla pracy naukowej. Szczególnie widoczne jest to, gdy Autor posługuje się przykładami konkretnych dzieł filmowych, nie zawsze uwzględniając, że czytelnik może danego obrazu nie znać lub nie mieć do niego tak emocjonalnego podejścia. Niekiedy wpływa to na klarowność wyводу, który bliższy staje się stylowi typowemu dla krytyka filmowego niż badacza. Język rozprawy jest zasadniczo poprawny, choć Autor nie uniknął usterek składniowych, interpunkcyjnych, edytorskich oraz (o czym powyżej) stylistycznych.

Recenzowana praca ma charakter interdyscyplinarny z wyraźnym komponentem nauk o komunikacji społecznej i mediach. Nowa klasyfikacja dyscyplin spowodowała, że część badań naukowych prowadzonych jest na pograniczach. Tak też jest w przypadku pracy mgr. Mateusza Kasiaka, którego rozprawa dotyczy filmu, a sytuuje się w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej m.in. w obszarze komunikacji wizualnej. Autor nie odniósł się w rozprawie do tej kwestii bezpośrednio, ale lektura pracy pozwala potwierdzić, że metodologia i tematyka typowa dla dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach nie jest mu obca. Na innym poziomie, bo treści analizowanego w rozdziale ostatnim dzieła filmowego, uwiadcniają się także typowo medioznawcze wątki z zakresu historii dziennikarstwa, profesjonalizmu dziennikarskiego, kondycji współczesnego dziennikarstwa. Autor cytuje w pracy taki fragment eksplikacji zawartej w scenopisie autorskim do filmu „Dziennikarz”: „Film o redaktorze widzianym przez dziennikarzy i medioznawców, realizowany w dużej części w prze-

strzeni i w środowisku medialnym, powoduje, że dwa światy – filmowy i dziennikarski – przeplatają się (...)" (s. 193). Można powiedzieć, że w rozprawie mgr. Mateusza Kasiaka także przeplatają się światy filmowy i dziennikarski.

Uwagi i sugestie

Proponuję ustosunkować się do poniższych uwag, (dotyczących różnych aspektów ocenianej pracy), wyrażając jednocześnie nadzieję, że dysertacja zostanie opublikowana.

1. Warto wyraźniej pochwalić się (np. przeredagowując niepozorny tytuł podrozdziału i rozbudowując ten wątek we wprowadzeniu), że podrozdział 3.3. zawiera ważne i autorskie ustalenia.
2. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby wydzielenie w rozdziale pierwszym (na wzór wszystkich pozostałych rozdziałów dysertacji) podrozdziałów poświęconych poszczególnym poruszonym kwestiom. Dzięki temu wywód zawarty w tym rozdziale zyskałby jeszcze bardziej na klarowności. Uzupełnienia wymaga także tytuł tego rozdziału. Warto dodać, czego dotyczą tytułowe „Rozważania teoretyczno-metodologiczne”.
3. Widoczne braki dotyczą kompletności i edycji przypisów w dysertacji. Autor oczywiście wykazał się umiejętnością posługiwania się aparatem naukowym, ale na przykład brak numerów stron w przypisach uniemożliwia niejednokrotnie czytelnikowi odniesienie się do cytowanych, bądź parafrazowanych fragmentów literatury. Warto, by efekty pracy wykonanej przez Autora podczas kwerendy i analizy literatury były dostępne dla czytelnika, który może przecież chcieć (i ma prawo) zgłębić wątki zawarte w dysertacji, sięgając po cytowaną literaturę.
4. Warto poszerzyć (zbyt enigmatyczny) tytuł ostatniego rozdziału rozprawy i dookreślić, na kanwie jakiej produkcji został on skonstruowany. Obok naukowej precyzji wyrażającej się w tym, by zawartość odpowiadała w pełni tytułowi, taki zapis w spisie treści

będzie odwoływał czytelnika bezpośrednio do analiz dotyczących filmu „Dziennikarz” (który, nota bene, warty jest przecież promowania).

5. Szkoda, że w podsumowaniu rozprawy Autor nie odniósł się wyraźnie do postawionych we wstępie: pytania badawczego i pytań podrzędnych. Taka precyzja podniosłaby wartość naukową wywodu.
6. Wikipedia jest wątpliwym źródłem do powoływania się w dociekaniach definicyjnych zawartych w pracy doktorskiej.
7. Brak logicznego podziału na akapity to mankament pracy, przez który niektóre fragmenty wywodu wydają się nieco chaotycznym biegiem myśli. Konieczne jest wydzielenie poszczególnych wątków w formie graficznej podczas przygotowywania tekstu do druku.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę, że przedstawiona do oceny dysertacja jest wynikiem głębokiego i wieloletniego zainteresowania Autora badanym zagadnieniem, uwzględniając wskazane powyżej walory pracy i zastrzeżenia, stwierdzam, iż praca mgr. Mateusza Kasiaka pt. *Ruchome portrety. Studium o współczesnym polskim biograficznym filmie dokumentalnym* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje o dopuszczenie Autora rozprawy do kolejnych etapów na drodze do nadania stopnia doktora w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach.

Katarzyna Drąg